

300. Doğum Yılında Filozof Rousseau ve Atatürk

Modern demokrasinin babası sayılan ve düşünceleriyle J. J. Rousseau'nun babasının 6 yıl İstanbul'da yaşadığını ve Saray'da saatçilik yaptığını biliyor muydunuz?

Prof. Dr. Y. Müh. İlhami Çetin

Kültür geleneğiyle tanınmış Cenevre'nin bugün müze olan bir evinde 28 Haziran 1712 günü şirin bir bebek doğdu. Jean-Jacques Rousseau (Jan Jak Ruso) adındaki bu bebek talihsizdi, çünkü doğumunda annesini kaybettiğinden, anne şefkatini hiçbir zaman duyumsayamayacaktı. Ölümünden kaynaklanan suçluluk duygusunu ve travmayı ömür boyu taşımişti. Ömrünün sonunda yazdığı **İtiraflar**'da "Annemin yaşamına mal oldum ve doğumum talihsizliklerimin birincisi oldu" diyecektir.

Baba Isaac Rousseau daha önce Topkapı Sarayı'nda saatçi olarak çalışmış ve Galata'da altı yıl (1705-11) oturmuştu.

Çocuğu baba ve hala büyüttü. Ailede anneden gelme bir kültür temeli, kitap okuma alışkanlığı ve kitaplar vardı. Baba oğluna saatlerce kitap okuyor, onu kitaplarla eğitiyordu. Bazen bu okuma etkinlikleri kitap bitinceye kadar gece boyunca sürüyordu. Yine bu dönemde babanın anlattığı Türkiye anıları ve öyküleri onda ülkemizle bir duygusal bağ üretti. Bunun yapıtlarına yansımaları olmuştur.

Seneler ilerleyince genç Rousseau Cenevre'nin dar ortamında, özellikle çıraklık eğitimiyle mutlu olamadı. On altı yaşında Fransa'ya geçti ve yaratıcı dehası için gerekli geniş ufuklar ve büyük boyutlar peşinde koşmaya başladı. Chambery (Şanberi) yakınında oturan Madam de Warens adında akıllı ve kültürlü bir hanımla tanışması yaşamının bir dönüm noktası oldu. Sonradan anne dediği bu hanımın evine yerleşti. Burada müzik, yazarlık ve düşün yeteneklerini geliştiren gerçek bir okul buldu. Tutkuyla okumaya başladı. Eskilerin okuyucusu oldu ve onlarda köklerini geliştirdi.

Otuz yaşında gittiği Paris'te d'Alembert (Dalanber), Diderot (Didro) gibi ünlü filozoflarla tanıştı ve Aydınlanmanın temel yapıtlarından sayılan Ansiklopedi'nin tüm müzik maddelerini yazmaya başladı. 1745'te cahil bir çamaşırcı kadınla ömrünün sonuna dek sürecek birlikteliği başladı. Doğan beş bebek kimsesiz çocuklar evine bırakıldı. Hep geçim sıkıntısı çekti. 1746'da Salonu ve güzelliğiyle ünlü Madam Dupin'in (Düpen) sekreteri oldu. Kişiliğinin gelişmesinde önemli bir yer tutan bu çalışma ortamında binlerce sayfa not aldı.

İLK ÖNEMLİ ÜRÜNÜ

Rousseau'nun ününü sağlayan ilk ürünü ve yaşamının en önemli kilometre taşı, Dijon Akademisi'nin açtığı "Bilimler ve sanatlardaki gelişme ahlâkta bozulmaya mı, yoksa iyileşmeye mi yardımcı olmuştur?" konulu yarışmada birinci olan "Bilimler ve Sanatlar Üstüne Sözler" yapıtıdır (1750). Ona, 38 yaşında şöhretin yollarını açan bu yapıtla Rousseau, yarışma konusu soruyu tümüyle olumsuz yanıtlamış, çağdaş uygarlığın, doğal durumda iyi olan insanı yozlaştırdığını, ahlâkını bozduğunu ileri sürmüştü.

Aydınlanma yüzyılında ilerlemeye karşı yapılan bu ağır eleştiri şaşkıncı olmakla beraber, ilerlemeyi insan açısından irdelemesibugün bile ilginçtir. Kitap basılınca halk da büyük ilgi göstermiş ve çok sayıda satılmıştır. Bizde ise ilk çevirisini S. Eyüpoğlu yapmış ve ancak MEB tarafından 1943'te yayımlanmıştır! Yapıtın önemi, Rousseau'nun buradaki düşüncelere daima sadık kalması ve diğer

yapıtlarının temelini oluşturmasıdır. Bir önemli başarıyı da, 1753'te Paris sahnesinde Köyün Kâhini operasıyla kazandı. 1755'te siyasal kuramının temelleri sayılan Eşitsizlik Üzerine Söylev yapıtı yayımlandı.

ÖLÜMSÜZ ÜRÜNLERİ

1756-62 arasında, Paris yakınında Montmorency (Monmoransi) Ormanında iyilikseverlerinin evine yerleşen Rousseau, burada en önemli ve onu düşünce tarihinde ölümsüzleştiren yapıtlarını hazırladı: Büyük bir başarı sağlayan roman türünde Yeni Héloise (Heloyiz) (1761), eğitimde Emil ya da Eğitim Üzerine (1761) ve siyaset biliminde **Toplum Sözleşmesi** (1762).

Emil'deki düşünceler çocuğun ilk kez çocuk olarak algılanmasını sağlamış, İsviçreli Pestalozzi (Pestalotsi) (1746-1822), Rus Makarenko (1888-1939), İsveçli Ellen Key (1849-1926), İngiliz A.S. Neill (1883-1973) gibi modern eğitimcileri etkilemiştir. Toplum Sözleşmesi ise modern demokrasilerin temeli sayılır.

Ne yazık ki, son iki yapıt büyük tepki uyandırmış, özellikle Emil'de Rousseau'nun düşüncelerini açıkladığı papaz yardımcısının İman Teyidi bölümü şimşekleri üzerine çekmişti (1762). Paris Meclisi Emil'i yasaklamış ve yazarını tutuklama emri çıkartmıştı.

YAKILIP YIKILAN ROUSSEAU

Yapıtlarında yazar adından sonra daima "Cenevre Yurttaşı" bulunan Rousseau'ya bir darbe de doğduğu kentten geldi. Orada Emil ve Toplum Sözleşmesi için yasaklama ve yakma, yazarı için tutuklama kararı verildi. Rousseau çareyi kaçmakta ve Neuchâtel (Nöşatel) yakınındaki bir Prusya Prensiği olan Môtiers'ye (Motye) sığınmakta buldu. Burada evi taşlandığı için civardaki bir göl adasına çekildi. Oradan da kovulunca, ömrünün sonuna kadar bir sürgün serüveni yaşadı.

Bu arada İngiliz Filozof David Hume'ın daveti üzerine 1765-67 arasını İngiltere'de geçirdi. Son olarak, göz yumulan bir gizlilikle gittiği Paris yakınındaki Ermenonville'de (Ermönonvil) 2 Temmuz 1778 günü öldü. Ekim 1794'te kemikleri, Fransa'da büyük insanların kabristanı ve ön üst cephesinde "Büyük İnsanlara Vatan minnettardır" yazılı olan Panthéon'a (panteyon) taşındı.

Sürgün döneminde Rousseau kendini savunmak ve gelecek kuşaklara anlatmak amacıyla özyaşam yapıtlarını yazmıştır: İtiraf, Jean-Jacques'ın Yargıcı Rousseau-Diyaloglar ve Yalnız Gezerin Düşlemleri. Hepsisi ölümünden sonra basılmıştır.

DIŞARIDAKİ ETKİLERİ

Rousseau'nun Fransa'da ve başka ülkelerde büyük etkileri olmuştur. Örneğin Yeni Héloise'in ana teması, evliliğin toplumun yapay görüşlerine dayalı bir bağ değil, aşktan kaynaklanan özgürce bir seçim olmasıdır. Bu konunun 21.yüzyıl Türkiye'sinde güncelliğini koruduğu her gün görülmektedir.

Düşünceleri, özellikle 40 yılda 70 baskısı yapılan Yeni Héloise Almanya'da Coşkunluk Akımı'nı üretmiştir. Goethe ve Schiller bu edebiyat akımının önde gelen temsilcileridir. Ünlü filozof **Kant, Rousseau'dan etkilenmiştir.**

Aradan 250 yıl geçtiği halde, Rousseau'nun yapıtları değerlerini büyük ölçüde korumaktadır. Ana teması, "doğal insan" ile toplumun yarattığı yapay insan arasındaki çelişki ve doğaya verdiği önemdir.

Ona göre tüm insanlar eşit doğar. Eşitsizlik ve baskı, doğaya ve insan aklına aykırı bir toplum örgütlenmesinin sonucudur. Vicdan özgürlüğü, basın özgürlüğü ... muhakkak sağlanmalıdır.

İnsanlar, sağlanan düzen ve güvenlik karşılığında özgürlüklerinin bir bölümünden vazgeçerse, toplum oluşur ve birey bu toplumun egemen bir üyesi olur.

Millet hakiki egemendir ve egemenliğini hükümete veya bir kişiye bırakamaz, onu kimseyle paylaşamaz. Halkın egemenliği kavramı yaşamsal önemdedir.

MODERN DEMOKRASİNİN

BABASI

Bu görüşleriyle Rousseau modern demokrasinin babası sayılır. Ancak toplum hakları bir güvence altına alınmazsa, bir despot rejimi ortaya çıkar. Doğal özgürlükler adına böyle bir rejim kınanmalı ve yok edilmelidir. Rousseau'nun görüşleri Fransız Devrimi'nin (1789) "**İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi**"nin esin kaynağı olmuştur.

Söylev'den şu alıntının güncelliğine bakınız:

"Antikçağın devlet adamları hep erdemden ve ahlaktan söz ederlerdi; bizimkiler yalnız ticaretten ve paradan söz ediyorlar... İnsanlara hayvan sürüleri gibi değer biçiyorlar. Onlara göre bir insanın devletçe değeri, harcadığı paradır..." Galiba burada kapitalizmin ilk eleştirisiyle karşılaşyoruz.

Rousseau'nun çağdaş Türkiye üzerinde önemli edebi, düşünsel ve siyasal etkileri olmuştur. Tanzimat'tan sonra keşfedilen yapıtlarından Yeni Héloise'in bölümsel çevirisi 1839'da yapılmıştır. Emil 1870'de Ziya Paşa tarafından çevrilmiş, fakat sansür nedeniyle ancak önsözünü yayımlanabilmiştir. Namık Kemal gerekli siyasal kavramları Rousseau ve Montesquieu'ye dayanarak oluşturmuştur. Toplumsal Sözleşme'nin çevirisine ancak 1910'da yayımlanma izni verilmiştir.

KİMLİĞİNDE AYDINLANMA

ETKİSİ

Mustafa Kemal'in entelektüel kimliğinin oluşmasında da Aydınlanma düşünürlerinin belirleyici katkısı vardır. O, daha Manastır Askeri Lisesi'nde iken Rousseau ve Montesquieu ile ilgilenmeye başlamıştır. Yaklaşık dört bin kitaptan oluşan ve şimdi Anıtkabir'de bulunan kitaplığında, **Toplumsal Sözleşme**'nin üzerine birçok not yazdığı Fransızca bir nüshası da bulunmaktadır. 1 Aralık 1921 günü Millet Meclisi kürsüsünde yaptığı, büyük bir devlet adamı olduğunu kanıtlayan ve günümüz politikacılarının örnek alması gereken uzun konuşmada şöyle der:

"Efendiler, Bu meşrutiyet teorisini bulan en büyük filozofların bu teoriyi kurmak için çalıştıkları esasları inceledim. Bunlara nüfuz ettim... Jean-Jacques Rousseau'yu baştan nihayete kadar okuyunuz. Ben bunu okuduğum vakit hakikat olduğuna inandığım bu kitap sahibinde iki esas gördüm. Birisi bu ıstırap, diğeri bir cennettir..."

Ulusal egemenlik, ulusal irade gibi kavramlar ile 1921 Anayasası'nın, hükümet biçiminin ve Meclis'te asılı "Egemenlik Kayıtsız Şartsız Milletindir" sözünün de Rousseau'dan esinlendiği açıktır. Bu vesile ile, ömrü cepheden cepheye koşmakla geçmiş büyük Komutan Atatürk'ün entelektüel birikimine bir kez daha hayran olabiliriz.

Rousseau'nun 300. doğum günü birçok ülkede kutlanıyor, hakkında birçok yeni kitap yayımlanıyor. İstanbul'da Notre Dame de Sion Fransız Lisesi'nde 2-4 Mayıs günleri uluslararası bir kolokyum düzenlenmiş ve 2 Haziran'a kadar süren bir sergi açılmıştır.